

CINEGOGA / 2012

FILM • HUDBA • ARCHITEKTURA

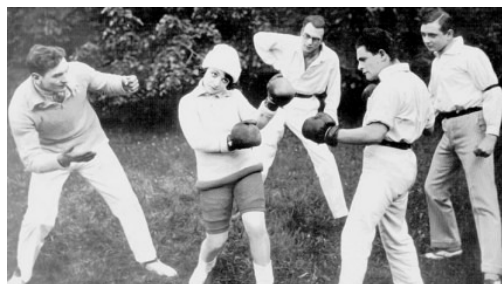
SVĚTOVÁ PREMIÉRA / WORLD PREMIERE

מזרח און מערב

15 + 16/10/2012 • 19:30 hod | Židovské muzeum v Praze – Španělská synagoga

Východ a západ / East and West

(*Mizrech un mayrev / Ost und West a.k.a. Mazel Tov*)

Rakousko, 1923, 85 min., čb

Restaurovaná a digitalizovaná kopie:

The National Center For Jewish Film

Němý s anglickými, jidiš a českými mezititulky

Režie: Sidney M. Goldin a Ivan Abramson

Hudba: Jan Dušek

Orchestr BERG & Peter Vrábel – dirigent

Filmový snímek **Východ a Západ** je jedním z dokladů toho, že americká filmová produkce 20. let minulého století nevznikala pouze v Hollywoodu, ale že se již tehdy američtí filmoví tvůrci vydávali natáčet na starý kontinent. Jednalo se zejména o menší produkce dokumentárních i hraných filmů. Na mnoha z nich se podíleli židovští producenti, scénáristé, režiséři a herci, které přirozeně zajímala židovská témata, ať již šlo o dokumentování židovského života ve „staré vlasti“ (zejména v oblasti střední a východní Evropy), či o fiktivní, často literárními předlohami podložené příběhy v žánrovém rozpětí od melodramat po grotesku. Tito tvůrci často navazovali úzké pracovní styky se svými evropskými kolegy, a to nejen v oblasti filmu, ale také jidiš divadla. To mělo v období mezi dvěma světovými válkami v Evropě několik významných center (Moskva, Varšava, Lvov, Vilnius, Kišinev, Bukurešť, Jassy, Vídeň...), z nichž se soubory i jednotlivci vydávali do ostatních evropských destinací na pohostinská představení.

Divadlo bylo důležité nejen pro hlavní hvězdu a koproducentku filmu *Východ a Západ* Molly Picon, ale také pro jejího profesního a životního partnera Jacoba Kalicha. Ten po boku Picon i samostatně ztvárnil řadu mužských rolí (ve filmu *Východ a Západ* hraje studenta Jakoba) a současně působil jako manažer, producent a režisér. Picon (1898–1992, vlastním jménem Malka Opiekun), dcera polských přistěhovalců, vyrůstala ve Philadelphii. Svoji divadelní kariéru zahájila v pouhých pěti letech v divadle, ve kterém její matka Clara pracovala jako garderobiérka, a dá se říci, že od té doby už vlastně byla na jevišti pořád. V šestnácti opustila střední školu a začala se naplno věnovat hraní. Připojila se ke kočovné divadelní společnosti, což jí nakonec přivedlo do Bostonu, kde se seznámila se svým budoucím mužem Jakobem Kalichem (1892–1975). Kalich, sám polský přistěhovalec, který zběhl z rabínských studií k divadlu, byl o sedm let starší a zkušenější než Picon, která jej obdivovala pro jeho sečtělou a vzdělání. Nikdo mu neřekl jinak než Yonkel. S Picon ho svedla dohromady náhoda – inzerát, na který Molly odpověděla hledajíc zoufale práci ve městě zmítaném chřipkovou epidemií. Kalich ji namísto přijal a od té doby spolu pracovali a žili až do Kalichovy smrti v roce 1975.

Na tom, že se z Molly stala legendární „star z Druhé Avenue“ (centra newyorského divadelního života v East Village, tehdy ještě považovaného za součást Lower East Side, jemuž se též familiárně přezdívalo „židovské Rialto“ nebo „Yiddish Broadway“) a že se nakonec uplatnila nejen v divadle, ale také ve filmu, u něhož se udržela i po nástupu zvuku, měl nemalou zásluhu právě její partner. To on pro sebe a svoji ženu zorganizoval evropské divadelní turné, během kterého si měla Molly vylepšit svoji amerikanizovanou

jidiš, o čemž sama později prohlásila: „Moje jidiš byla úplně zkažená a jedním z cílů tedy bylo, abych se naučila mluvit pořádně, tedy se správným měkkým evropským přízvukem.“ Vztah Kalicha a Picon byl ovšem oboustranně přínosný, jak vyplývá z jiného výstižného vyjádření: „Byla jsem zcela americké děvče a o židovské kultuře jsem neměla páru. Yonkel byl naproti tomu intelektuál, který nejenže uměl klasickou jidiš, ale vyznal se také v divadle, znal hry i jejich autory... Bylo to legrační. Já se z něj snažila udělat Američana a on ze mě *jidiše mame*. Dost jsme se přitom nasmáli.“

Kalich měl také plány jako filmový producent. Před odjezdem do Evropy prohlásil, že hodlá založit v Palestině produkční společnost, která by se soustředila výhradně na natáčení filmů s biblickými náměty. Fakt, že z tohoto záměru nakonec sešlo, byl ovšem pro Picon i Kalicha spíše prospěšný. Osud je svedl dohromady s dalším americkým kolegou, filmovým režisérem a oděským rodákem Sidney Goldinem (1878–1937), který tou dobou také zkoušel štěstí v Evropě s vlastní produkční společností Goldin Film. Picon si nejprve zahrála v jeho snímku *Hüttet euere Töchter* (Chraňte své dcery / Protect Your Daughters, 1922), mimo jiné též po boku hvězdy raných Hitchcockových filmů, české herečky Anny Ondrákové, a poté právě ve snímku *Východ a Západ* společně s Kalichem v hlavní mužské roli a Goldinem v roli jejího otce. I když se snímek *Východ a Západ* svým námětem řadí do poměrně masivního proudu filmů, které zobrazují více či méně komické kulturní střety mezi starým světem tradice a novým životním stylem vedoucím k asimilaci a překotnému přejímání moderních amerických hodnot, hereckými výkony významně převyšuje dobový produkční průměr. Zejména díky všestrannosti a neobyčejnému komediálnímu talentu hlavní protagonistky zůstane navždy nedílnou součástí nejen historie židovského filmu ale i světové kinematografie vůbec.

Nová hudba k filmu Východ a Západ představuje již čtvrté dílo Jana Duška pro němý film, které napsal na objednávku Orchestru BERG. Stříbrné plátno mu učarovalo natolik, že se filmová hudba stala i tématem jeho disertační práce. Také u předchozích dvou filmů rané hollywoodské éry použil motivy amerického jazzu, ale tentokrát jde ještě dál – dělí orchestr na dvě části, klasickou a jazzovou, aby vyjádřil střet dvou světů, které filmu daly i jeho název.

Jako inspirace mu pro zosobnění „východního“ světa (tedy haličského štetlu) posloužily autentické historické nahrávky židovských kantorů, mimo jiné i z pražských synagog – do filmu zpracoval například úryvky zpěvů ke svátku dne smíření (jom kipur) nebo ke svatbě. Zpracoval i populární židovskou píseň Mazel tov (= Hodně štěstí – což je i jedna z variant názvu filmu *Východ a Západ*) nebo starý chasidský nápěv (nigun) známý pod názvem Hava nagila (= Radujme se).

Swingová hudba ve filmu reprezentuje „západní“ americký svět a styl života. Scéna, v níž Mollie učí místní chlapce tancovat shimmy, podnítila Duška k vyhledání slavné písničky „She-me-sha-wabble“ Spencera Williamse z roku 1917, která dala populárnímu tanci jméno. Její parafráze představuje hlavní téma „Západu“.

Perlička na závěr: protože Janu Duškovi jedna z hlavních postav v určitém momentě připomněla skladatele Dmitrije Šostakoviče, neodpustil si drobný vtip – hudební doprovod této scény napodobuje Šostakovičův styl, dokonce nechává nenápadně zaznít dva takty z jeho 2. klavírního koncertu. Rozhodl se vzdát mu takto hold jako jednomu z nejlepších autorů hudby k němým filmům.

Skladatel a klavírista **Jan Dušek** (*1985) vystudoval konzervatoř v Teplicích. V letech 2004–2009 studoval skladbu na Akademii múzických umění v Praze (doc. Hanuš Bartoň), kde nedávno dokončil doktorandské studium téhož oboru. Jako klavírista se zúčastnil několika mistrovských kurzů, získal i čestná uznání v soutěžích (Concertino Praga, Mezinárodní klavírní soutěž B. Smetany, Soutěžní přehlídka konzervatoří). V roce 2006 mu byla udělena 1. cena na skladatelské soutěži Generace za skladbu ...již

za sedm dnů sešlu na zemi déšť... a v roce 2007 na téže soutěži opět 1. cena za skladbu *Gradace pro varhany*. V soutěži NUBERG získal za dvě své skladby cenu veřejnosti (*Chalomot jehudi'im*, 2008, hudba k němému filmu *Dítě ghetta*, 2011). Jeho skladby si objednávají české festivaly (Mezinárodní festival koncertního melodramu), přední zahraniční sólisté (např. hobojista Bart Schneeman, klarinetista Irvin Venyš, Duo Ahlert & Schwab, Německo) i komorní soubory (Nederland Blazer Ensemble, Holandsko).

www.jan-dusek.com

Orchester BERG je špičkové mladé těleso, které přináší svěží vítr na českou hudební scénu – uvádí divácky atraktivní a inovátorské projekty, soustřeďuje se na uvádění současné hudby a hudby 20. století. Tu kombinuje například s divadlem, filmem, baletem, pantomimou, videoartem apod., vystupuje často mimo tradiční sály. Prostřednictvím objednávek nových děl u českých skladatelů především mladé generace pomáhá vytvářet nové hodnoty a investuje do budoucnosti hudby a umění. Má na svém kontě desítky světových premiér a ještě mnohem více českých premiér světových skladatelů. Ke koncertní činnosti orchestru patří vystoupení na mezinárodních festivalech a významných domácích pódii. Spolupracuje s baletem Národního divadla (*Ibbur*, *Zlatovláska*). Vedle mnoha záznamů pro Český rozhlas, na CD nebo k pořadu pro Českou televizi se těleso prezentuje i na DVD s live nahrávkou baletu *Zlatovláska* (Supraphon). Orchester BERG již několik let připravuje oblíbené koncerty pro děti. Mezi projekty z poslední doby patří například hudebně divadelní inscenace *Schwarz auf Weiss* (Černé na bílém) německého skladatele a divadelníka Heinera Goebbelse, uvedení slavného němému filmu *Utrpení Panny orleánské* s novou hudbou litevského skladatele Broniuse Kutavičiuse, scénické zpracování oratoria *Král David* od Arthura Honeggera nebo scénický koncert s tanečnicí *timING*.

www.berg.cz

Peter Vrábek (*1969) je slovenský dirigent, který žije a pracuje v Praze. V roce 1995 založil Orchester Berg a určil jeho hudební směřování – díky němu je dnes tento orchestr oceňován jako jedinečný interpret hudby 20. století a hudby současné. Spolupracuje se soudobou českou skladatelskou špičkou a vytváří inspirativní tvůrčí prostor pro vynikající umělce mladé generace. Má na svém kontě desítky světových premiér a ještě mnohem více českých premiér významných světových skladatelů. Vystupuje na mezinárodních festivalech a významných domácích pódii. Spolupracuje s baletem Národního divadla (*Ibbur*, *Zlatovláska*). Vytvořil mnoho snímků pro Český rozhlas, Českou televizi a na CD nebo DVD. Věnuje se také propagaci hudby mezi nejmladšími generacemi. Jedním z nejvýznamnějších projektů z poslední doby se stala hudebně divadelní inscenace *Schwarz auf Weiss* (Černé na bílém) německého skladatele a divadelníka Heinera Goebbelse. Je držitelem Ceny Gideona Kleina. V roce 2010 získal od České hudební rady / UNESCO ocenění za zásluhy o kvalitu a šíření české hudby.

CINEGOGA: Mezi orientální fantazií a americkým snem

Projekt CINEGOGA Židovského muzea v Praze staví na spojení filmu, hudby a architektury. Jedná se o volný filmový cyklus, v jehož rámci uvádíme každoročně jednu premiéru vybraného historického filmového díla s živou hudbou. Hlavním cílem cyklu je odkrývání dosud málo známých aspektů židovského života a kultury tzv. postemancipačního období, do něhož spadají také počátky mezinárodní organizace sionistického hnutí, velké migrační vlny z oblastí střední a východní Evropy do Nového světa a bouřlivý rozvoj avantgardy.

Atmosféru premiérových hudebních projekcí dotváří jedinečný prostor Španělské synagogy zbudované roku 1868 v duchu okcidentálně-orientální fikce tzv. maurského slohu. Není bez zajímavosti, že tato nejkrásnější a nejhudebnější z pražských synagog, jež

byla po dlouhou dobu přirozeným duchovním centrem pražských německy hovořících Židů a jež zejména svou interiérovou výzdobou z 80. let 19. století leckomu připomene honosné interiéry divadel či okouzlujících nickelodeonů¹, vznikala zhruba v téže době a z podobných pohnutek jako další, v daném případě kvazisakrální architektura Národního divadla – zhmotnění představy o národní identitě a kulturní emancipaci Čechů.

Cyklus dramaturgicky připravuje kurátorka uměleckých sbírek Židovského muzea v Praze Michaela Sidenberg. Filmy jsou vybírány z fondů předních filmových institucí se zaměřením na židovskou kinematografii.

© Dana Cabanová, Židovské muzeum v Praze / Jewish Museum in Prague

Pohled do hlavní kupole Španělské synagogy v Praze postavené roku 1868 podle plánů architekta Vojtěcha Ignáce Ullmanna; interiérová výzdoba pochází z let 1882–1883 a je dílem dvou pražských architektů – Antonína Bauma a Bedřicha Münzbergera. Její součástí jsou také dodnes funkční a v nedávné době restaurované varhany (na snímku vpravo dole). Na rozdíl od křesťanských chrámů varhany nejsou běžnou výbavou tradičních synagog. V neologických synagogách budovaných kongregacemi pěstujícími tzv. reformovanou bohoslužbu, v mnohém inspirovanou protestantskou liturgií, se však s varhanami setkáváme zcela běžně.

www.jewishmuseum.cz

Texty: Michaela Sidenberg a Eva Kesslová

Redakce: PhDr. Alena Miltová

---

¹ Nickelodeon = název prvního typu kina v USA, do kterého se vešlo přibližně 100 diváků. Filmy se zde promítaly průběžně a vstup stál pouhý niklák (5 centů). Zlatá éra nickelodeonů byla mezi lety 1905 a 1908, pak je začala vytlačovat kina s větší kapacitou.